

Є. Г. Карташов

доктор наук з державного управління, професор, професор кафедри публічного управління та адміністрування Київського університету авіаційних та інформаційних технологій,
ORCID ID: 0000-0001-6522-5508

Н. В. Грабовенко

доктор наук з державного управління, доцент, професор кафедри публічного управління та адміністрування Київського університету авіаційних та інформаційних технологій,
ORCID ID: 0000-0001-8896-1292

І. О. Андріанов

аспірант Київського університету авіаційних та інформаційних технологій,
ORCID ID: 0009-0007-0850-5635

В. В. Чурилов

кандидат наук з державного управління, докторант
Київського університету авіаційних та інформаційних технологій,
ORCID ID: 0000-0002-9483-430X

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ОСНОВИ СОЦІАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ ДЕРЖАВИ У ЦИФРОВУ ЕПОХУ

Проблема стійкого економічного зростання в Україні понад десятиліття залишається центральною, проте шляхи її вирішення шукаються переважно в рамках чинної моделі суспільства. Ця модель, сформована на основі деяких рис традиційного капіталізму та утвердження приватної власності, виявилася пристосованою до потреб олігархії та пост-соціалістичної еліти. На відміну від соціально-орієнтованої ринкової економіки (COPE), українська модель характеризується відсутністю соціалізації та демократизації, необхідного потенціалу позитивного розвитку та сил для подолання її внутрішніх протиріч.

Автори стверджують, що єдиною здійсненою в сучасних умовах є соціальна політика, адекватна моделі COPE. Її відсутність є визначальним фактором гальмування соціально-економічного розвитку. Незважаючи на велику значущість, проблема соціальної політики досі не набула глибокого теоретичного осмислення та практичного оформлення, що актуалізує необхідність дослідження її концептуальних основ.

Дослідження спирається на праці як зарубіжних (П. Грегорі, Дж. Гелбрейт, П. Дракер, Дж. Кейнс, Я. Корнаї), так і вітчизняних вчених. У розробці теорії соціальної політики та її інструментів використані напрацювання Е.М. Лібанової, О.Ф. Новікової, А.М. Колот, С.І. Бандура та ін. Проблеми ринкової трансформації української економіки вивчалися на основі ідей А.І. Чухна, В.М. Геєця, А.С. Гальчинського, В.К. Мамутова та ін. Водночас, констатується недостатність спроб цілісного наукового осмислення процесів ринкової трансформації та зміни соціальних відносин, а також відсутність концепції соціальної політики, адекватної COPE.

Автори трактують концепцію соціальної політики з позицій аналізу її економічної природи та необхідності розробки моделі, адекватної трансформаційному періоду. Вона постає як мета побудови ефективної держави та як головний чинник економічних перетворень.

Визначено логічну послідовність етапів розробки соціальної політики:

- 1. Визначення стратегічних цілей (сутнісні відносини).*
- 2. Конкретизація завдань (зміст).*
- 3. Вироблення принципів регулювання (предметна сторона).*
- 4. Розробка конкретних механізмів (модель соціальної політики).*

Традиційна думка про залежність рівня життя від розвитку економіки доповнюється усвідомленням того, що економічний розвиток прямо залежить від добробуту населення та якості формування людського капіталу.

Авторське розуміння сутності категорії «соціальна політика»:

- У широкому значенні: сукупність ідеологічних уявлень та діяльність з досягнення соціальних показників, що відповідають цілям соціально-економічного розвитку.
- У вузькому значенні: інструмент задоволення соціальних потреб, що пом'якшує негативні наслідки індивідуальної та соціальної нерівності.

Соціальна політика визначається як система відносин, що виникають між соціальними суб'єктами з приводу реалізації цілей суспільства. Ключовим моментом є єдність забезпечення людини благами та активізація самого суб'єкта (людини), формування її як дієздатної та відповідальної особистості. Каркасом адекватної моделі є відносини власності, форми підприємництва, механізми узгодження інтересів та реалізація принципів соціальної справедливості.

Автори наголошують на необхідності посилення взаємозв'язку відтворювальної та перерозподільчої основ соціальної політики. Нова соціально-економічна модель має будуватися на ринковій основі при регулюючій ролі держави, забезпечуючи соціальну підтримку, цивілізоване функціонування капіталу та його відповідальність перед суспільством. Ефективність політики визначається здатністю держави ув'язати інтереси правової та соціальної держави, а також здатністю створювати базу економічних перетворень: систему інтересів, мотивацій, високий рівень економічної активності та особистої відповідальності.

Ключові слова: Економічне зростання, соціальна політика, соціально-орієнтована ринкова економіка, традиційний капіталізм, олігархія, соціалізація економіки, демократизація, трансформаційний період, концепція соціальної політики, методологічні засади, людський капітал, економічна природа, суб'єктно-об'єктні відносини, перерозподільча основа, відтворювальна основа, державне регулювання, соціальна справедливість, бюджетне забезпечення, соціальне страхування, соціальна безпека.

Постановка проблеми. Проблема стійкого економічного зростання вже понад десять років перебуває у центрі політичного та громадського уваги в Україні. Шляхи вирішення цього винятково важливого завдання намагаються шукати головним чином у рамках сформованої в останні роки і чинної моделі суспільства. Ця модель складалася шляхом формування деяких основних рис традиційного капіталізму, утвердження приватної власності та ринкового механізму, пристосованих до потреб швидко виниклої олігархії та постсоціалістичної еліти, які відмовилися прийняти модель сучасного соціалізованого капіталізму, соціально-орієнтованої ринкової економіки. В результаті, на відміну від соціально-орієнтованої ринкової економіки з її обмеженнями повноважень власності на користь суспільних інтересів, широким доступом всіх громадян до результатів ринкового господарювання, соціальною єдністю суспільства. У моделі капіталізму, що склалася в Україні, присутні деякі принципові характеристики капіталізму взагалі за відсутності таких властивостей сучасного капіталізму, які обумовлені досягнутим ступенем його соціалізації і демократизації. У цій моделі не закладено необхідного потенціалу позитивного розвитку

та відсутні сили для подолання її пороків та протиріч.

Розв'язання цих завдань потребує тривалого часу. Єдино здійсненої у період може бути соціальна політика, відповідна моделі соціально-орієнтованої ринкової економіки. Її відсутність є одним із визначальних факторів гальмування соціально-економічного розвитку.

Незважаючи на велику значущість проблеми соціальної політики, вона досі не набула глибокого теоретичного осмислення та необхідного практичного оформлення. Це дуже актуальним дослідженням концептуальних основ соціальної політики держави.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання здійснення соціальних процесів та його роль соціально-економічному розвитку у тому чи ступеня досліджувалися у роботах багатьох вітчизняних і зарубіжних учених протягом тривалого часу. Особливо великий інтерес до цієї проблеми спостерігався у XX столітті. Він був викликаний значною мірою наслідками Великої депресії, суттєвим поглибленням соціалізації та демократизації економіки, зростанням ролі соціальних відносин у розвитку економіки та підвищення її конкурентоспроможності. Область дослідження, що є предметом

розгляду, за своєю суттю є сферою, де перетинаються інтереси дослідників загальних теоретичних проблем економіки, джерел економічного зростання, відтворення людського капіталу, державного регулювання економіки, а також представників філософських, соціологічних і політичних наук. Вирішення соціальних проблем потребує синтезу досягнень різних галузей економічного знання та суміжних галузей науки з практичним вітчизняним та зарубіжним досвідом реформ на основі системно-функціонального підходу.

Природа, генезис, функціональна роль соціальних відносин, а також загальних питань економічної теорії досліджувалися в працях П. Грегори, Дж. Гелбрейта, П. Дракера, В. Івантера, Дж. Кейнса, Я. Корнаї, В.Ойкена, та ін. У розробці теорії соціальної політики та її інструментів автори спиралися на роботи Е.М. Лібанової, О.Ф. Новікової, А.М. Колот, С.І. Бандура, В.І. Куценка, О.М. Яременка та ін.

У процесі дослідження автори широко використовували підходи, ідеї та окремі положення, що містяться в роботах, присвячених теоретичній розробці проблем ринкової трансформації української економіки, становлення ринкового механізму та підвищення його соціальної спрямованості. У дослідженні цих та інших проблем брали участь такі вчені, як А.І. Чухно, В.М. Геєць, А.С. Гальчинський, В.К. Макутов, Ю.М. Пахомов, В.М. Новицький, М.І. Долішній.

Водночас необхідно наголосити, що спроби виявилися ще недостатніми, щоб цілісно науково осмислити процеси ринкової трансформації та зміни соціальних відносин, загальносвітові тенденції поглиблення соціалізації та демократизації економіки. Досі не вирішено багато питань системного підходу до макроекономічного регулювання соціальних процесів та відносин. Не створено концепцію соціальної політики, адекватної соціальної ринкової економіки. Лише перші кроки зроблено з розробки мінімальних державних стандартів, використання ринкових принципів у регулюванні соціальних відносин.

Мета статті - аналіз теоретико-методологічних засад та розробка цілісної концепції соціальної політики держави в умовах ринкового господарювання, поєднання ринкових та державних механізмів її реалізації.

Виклад основного матеріалу. Перша група проблем присвячена загальнотеоретичним та методологічним підходам до дослідження

економічної природи соціальної політики та обґрунтування її моделі, адекватної трансформаційному періоду [1, 2, 3].

Забезпечення ефективного вирішення багатьох проблем соціально-економічного розвитку країни в посткризовий період вимагало проведення широких досліджень взаємодії соціальних та економічних перетворень і насамперед обґрунтування місця соціальної складової економічного зростання, вироблення соціальних механізмів реформування економіки.

Вивчення проблем та факторів, що визначають процес моделювання адаптаційної до трансформаційних умов моделі соціальної політики, потребувало дисертаційного дослідження теоретичного осмислення та вироблення концепції соціальної політики як активного елемента економічного розвитку.

Нами трактування концепції соціальної політики представлено з позицій аналізу економічної природи та логічної послідовності розробки її моделі, що зумовило необхідність уявити дослідження процесів реалізації соціальної політики в контексті взаємозв'язку логічного аналізу та динамічного підходу, тобто на рівні сутнісних відносин; у єдності змісту та форм соціальної політики, а також на рівні, що розкриває предметну сторону даного явища, тобто функціональні види та форми.

Авторське трактування логічної послідовності етапів розробки соціальної політики та визначення у ній місця конкретної моделі представлені в роботі наступною схемою дослідження:

- визначення та постановка стратегічних цілей соціальної політики (сутнісні відносини);
- конкретизація завдань соціальної політики у короткостроковому, середньостроковому та довгостроковому періоді (зміст);
- вироблення принципів регулювання соціальної політики (предметна сторона);
- розробка та використання конкретних механізмів, важелів, інструментів реалізації соціальної політики (модель соціальної політики).

Складність та різноманіття форм та механізмів реалізації політики держави, зумовили предмет наукових дискусій щодо виявлення економічної природи соціальної політики. Системний аналіз концепцій соціальної політики, що накопичилися в зарубіжній та вітчизняній науці, проведене їх укрупнене угруповання дозволили зробити висновок про багатоплановість даної категорії, про можливість розгляду її як мети, так і інструменту або з позицій єдності

цілей та інструментів економічного розвитку, що визначається конкретним станом економічного базису суспільства [4, 5, 6].

У такому разі трансформаційного періоду роль соціальної політики принципово змінюється - вона постає як метою побудови ефективної держави, і елементом і головним чинником економічних перетворень.

Огляд концептуальних та методологічних засад дослідження рівня та якості життя населення підтвердив нерозривний зв'язок її індикаторів з економічним розвитком країни. Основними блоками соціальної політики на сучасному етапі є: покращення демографічної ситуації, регулювання зайнятості та ринку праці, підвищення доходів та рівня життя, розвиток освіти, охорони здоров'я, соціального страхування та вдосконалення соціального забезпечення населення.

Традиційно склалася думка про підвищення рівня та якості життя в залежності від розвитку економіки має бути доповнена усвідомленням тези, що останнє знаходиться у прямій залежності від добробуту життя населення та якості формування людського капіталу.

Дане положення визначило обґрунтування моделі соціальної політики держави та сприяло виробленню авторського розуміння сутності категорії «соціальна політика» у широкому та вузькому сенсі, знайти місце об'єкта дослідження у структурі базисних відносин.

На думку автора, у широкому значенні, соціальна політика є сукупністю ідеологічних уявлень суспільства та держави про цілі соціально-економічного розвитку та діяльністю з досягнення соціальних показників, що відповідають цим цілям. У вузькому - представляє інструмент задоволення соціальних потреб, що пом'якшує негативні наслідки індивідуальної та соціальної нерівності в умовах ринкової економіки.

Аналіз економічної природи соціальної політики зажадав розгляду її ознак та функцій, а аналіз змісту цієї категорії включив такі аспекти, як визначення: кола суб'єктів та об'єктів; ролі держави у регулюванні соціальних процесів; виділення її цілей та пріоритетів; механізмів та параметрів реалізації.

У дослідженні виділено коло більш менш постійних, відновлюваних проблем, які становлять реальний зміст соціальної політики - це є головні суспільні завдання або функції даної категорії, що полягають у забезпеченні:

соціальної безпеки та захищеності; розподіл влади, економічних ресурсів та ефекту, який визнається та влаштовує більшість. Названі завдання визначають основу формування відтворювально - перерозподільної концепції соціальної політики.

Показано, що з позицій суб'єктно-об'єктних відносин категорія «соціальна політика» характеризується багатогранністю, що викликає у літературі дискусії щодо змісту та структури об'єктів і суб'єктів соціальної політики [3].

Аналіз дискусій, дозволив авторам погодитися з тим, що суб'єктом соціальної політики є відправник соціального впливу, об'єкт - це те, на що чи на кого спрямовано цей вплив. Суб'єктами соціальної діяльності виступає сукупність активних та пасивних суб'єктів та об'єктів соціальної політики; людина виступає з одного боку як об'єкт, з іншого - як суб'єкт соціальної політики. Це становище дозволяє досягти концептуальної ясності у питанні розуміння соціальної орієнтованості економіки - з одного боку, вона передбачає забезпечення людини матеріальними та духовними благами; з іншого боку, - активізацію самого суб'єкта, формування їх у дієздатну і працелюбну особистість, створюють собі гідне життя. Очевидно, і перше, і друге мають виступати як єдине ціле.

Аналіз суб'єктно-об'єктної характеристики дозволив запропонувати авторське визначення соціальної політики, яка може бути представлена системою відносин, що виникають між соціальними суб'єктами з приводу реалізацій цілей суспільства, що виражаються у формі формування та присвоєння соціальних потреб, що залежать від певного етапу економічного розвитку.

Каркасом моделі даних відносин, адекватної конкретним умовам трансформаційної економіки, є: відносини власності, форми підприємництва, характер взаємовідносин суб'єктів господарювання на ринку, механізми узгодження інтересів різних груп і верств суспільства, забезпечення соціальної стабільності та реалізація принципів соціальної справедливості.

На основі аналізу можливих варіантів вибору моделі соціальної політики автором зроблено висновок про необхідність посилення взаємозв'язку відтворювальної та перерозподільної основ соціальної політики. Якщо соціальний розвиток орієнтувати тільки на забезпечення матеріального та духовного благополуччя людей, то увага концентрується на системі перерозподілу

виробничого валового національного продукту, у цьому вбачається соціальний зміст економічної моделі. Якщо ж соціальну модель будувати як відтворювальну модель формування дієздатної людини, відповідальної за свій добробут, то вона набуває більш складного змісту, в якому налагоджена взаємодія соціальної та економічної складової має визначальне значення.

Формування нової соціально-економічної моделі має будуватися на ринковій основі при регулюючій ролі держави, що полягає в соціальній підтримці слабо захищених верств населення, з одного боку, забезпеченні цивілізованого функціонування капіталу, захист підприємця, соціально необхідний перерозподіл доходів, відповідальність капіталу перед суспільством, з іншого боку.

Ефективність соціальної політики у ході проведення економічних реформ визначається здатністю закласти принципи реалізації економічних відносин соціальної держави, ув'язати інтереси та вирішити конфлікти: між правовою та соціальною державою; між державною владою та місцевим самоврядуванням; між державними та недержавними носіями соціальних послуг; між розширенням заходів соціальної підтримки та жорсткістю правових норм та бюрократизацією, а також здатністю брати участь у створенні бази економічних перетворень, що є: системою інтересів, мотивацій та моральних цінностей широких верств населення; високий рівень економічної активності та особистої відповідальності за господарську діяльність; справедливу оцінку праці; соціальні гарантії; науково-технічний, духовний потенціал; здоров'я нації; механізми для вирішення соціальних протиріч; законодавче та інституційне забезпечення реформ.

Реалізація концепції соціальної політики передбачає формування її моделі, адекватної

трансформаційному періоду.

Висновки і пропозиції. Представлена логічна послідовність розвитку вектора державного регулювання:

- бюджетне регулювання;
- регулювання за допомогою державного (позабюджетного) соціального страхового забезпечення, що перебуває на консолідації та стику цільового використання коштів із використанням елементів накопичення;
- заходи державного регулювання ринкових інститутів, що акумулюють резерви для реалізації соціальних та економічних функцій.

Основу державного регулювання становить бюджетне забезпечення. Стабілізація соціально-економічного становища країни неможлива без коригування фінансової політики всіх рівнів бюджету.

Список використаної літератури

1. Лібанова Е. М., Колот А. М., Новікова О. Ф. Соціально-трудова сфера: стратегія розвитку в умовах інноваційної економіки. Економіка України. 2018. № 3. С. 4–18.
2. Геець В. М. Моделі економічного розвитку України: порівняльний аналіз. Економіст. 2020. № 9. С. 18–25.
3. Гальчинський А. С. Соціалізація економіки: український вимір. Економічний часопис. 2017. № 7/8. С. 3–14.
4. Чухно А. І. Економічна природа соціальної політики та її роль у трансформаційних процесах. Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Економіка, 2019. № 1 (202). С. 6–13.
5. Бандур С. І. (2021). Роль людського капіталу у формуванні нової соціально-економічної моделі України. Демографія та соціальна економіка. 2021. № 1 (43). С. 73–87.
6. Мамутов В. К. Олігархічний капіталізм в Україні: економіко-правові аспекти. Економіка та право. 2016. № 2. С. 4–11.

Kartashov E. G., Grabovenko N. V., Andriyanov I. O., Churylov V. V. Conceptual basis of state social policy in the digital era

The problem of sustainable economic growth in Ukraine has remained central for more than a decade, but ways to solve it are sought mainly within the framework of the current model of society. This model, formed on the basis of some features of traditional capitalism and the establishment of private property, turned out to be adapted to the needs of the oligarchy and post-socialist elite. Unlike the socially oriented market economy (SOME), the Ukrainian model is characterized by the lack of socialization and democratization, the necessary potential for positive development and forces to overcome its internal contradictions.

The authors argue that the only feasible in modern conditions is a social policy adequate to the SOME model. Its absence is a determining factor in inhibiting socio-economic development. Despite its great significance, the problem of social policy has not yet acquired a deep theoretical understanding and practical formulation, which actualizes the need to study its conceptual foundations.

The study is based on the works of both foreign (P. Gregory, J. Galbraith, P. Drucker, J. Keynes, J. Kornai) and domestic scientists. In developing the theory of social policy and its tools, the work of E.M. Libanova, O.F. Novikova, A.M. Kolot, S.I. Bandura, etc. was used. The problems of market transformation of the Ukrainian economy were studied based on the ideas of A.I. Chukhn, V.M. Geets, A.S. Galchinsky, V.K. Mamutov, etc. At the same time, the insufficiency of attempts at a holistic scientific understanding of the processes of market transformation and changes in social relations is noted, as well as the absence of a concept of social policy adequate to the SORE.

The authors interpret the concept of social policy from the standpoint of analyzing its economic nature and the need to develop a model adequate to the transformation period. It appears as the goal of building an effective state and as the main factor in economic transformations.

The logical sequence of stages of social policy development is determined:

1. Definition of strategic goals (essential relationships).
2. Specification of tasks (content).
3. Development of principles of regulation (subject side).
4. Development of specific mechanisms (model of social policy).

The traditional idea of the dependence of the standard of living on economic development is supplemented by the realization that economic development directly depends on the well-being of the population and the quality of human capital formation.

The author's understanding of the essence of the category "social policy":

- In a broad sense: a set of ideological ideas and activities to achieve social indicators that meet the goals of socio-economic development.

- In a narrow sense: a tool for meeting social needs, mitigating the negative consequences of individual and social inequality.

Social policy is defined as a system of relations that arise between social subjects regarding the implementation of the goals of society. The key point is the unity of providing a person with benefits and activating the subject (person) himself, forming him as a capable and responsible individual. The framework of an adequate model is property relations, forms of entrepreneurship, mechanisms for coordinating interests and the implementation of the principles of social justice.

The authors emphasize the need to strengthen the relationship between the reproductive and redistributive foundations of social policy. The new socio-economic model should be built on a market basis with the regulatory role of the state, ensuring social support, civilized functioning of capital and its responsibility to society. The effectiveness of the policy is determined by the state's ability to link the interests of the legal and social state, as well as the ability to create a basis for economic transformations: a system of interests, motivations, a high level of economic activity and personal responsibility.

Key words: Economic growth, social policy, socially-oriented market economy, traditional capitalism, oligarchy, socialization of the economy, democratization, transformation period, concept of social policy, methodological principles, human capital, economic nature, subject-object relations, redistributive basis, reproductive basis, state regulation, social justice, budget provision, social insurance, social security.